

вихователь повинен обережно і доцільно застосовувати такі методи, як заохочення і покарання.

На моральне формування особистості підлітків значний вплив має особа педагога, його знання, позитивний приклад, і навіть зовнішність. Таким чином, у сучасній школі неефективно застосовувати одноманітні традиційні методи та форми виховної роботи, зокрема, постійні бесіди-моралізування та вечори зустрічей. Значно ефективніше застосовувати метод прикладу, індивідуальні бесіди, лекцію, диспут, педагогічну вимогу, створення виховних ситуацій.

Отже, моральне виховання є необхідним процесом для кожного учня, особливо підлітка, тому що це перехідний вік, який має свої особливості. Вчитель повинен ставити собі за мету виконання усіх завдань морального виховання: формувати моральні поняття, погляди, переконання, виховувати моральні почуття, виробляти навички і звички моральної поведінки. Вплив дитячого колективу, роз'яснення моральних норм, приклад особи вихователя, формування навичок самоконтролю і самовиховання відіграють важливу роль у становленні моральності підлітка.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дьюї Дж. Моральні принципи в освіті / Дж. Дьюї. Пер. з англ. М. Олійник. – Львів: Літопис, 2001. – 32 с.
2. Попович І. Формування моральних цінностей учнів / І. Попович // Відкритий урок: розробки, технології, досвід. – 2013. – № 3. – с. 9–11.
3. Цвелих Г. І., Ваккер Д. Л., Коваленко С. С. Методика морального виховання дітей молодшого і середнього віку. Метод. посібник для вчителів / Г. І. Цвелих, Д. Л. Ваккер, С. С. Коваленко. – К., Радянська школа, 1974. – 144 с.

Баліцька Л.

Науковий керівник – проф. Вільчинська Т. П.

ОСОБЛИВОСТІ ЛІНГВАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ «БАТЬКІВЩИНА» В ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ МИКОЛИ ВОРОНОГО ТА ВІЛЬЯМА БАТЛЕРА ЄЙТСА

Поняття концепту реалізується передусім через слово. Концептуалісти доводили, що загальні поняття («універсалиї») не існують у вигляді фізичних явищ, а являють собою продукт пізнавальної діяльності людини, тобто концепт. Концепти є об'єктами вивчення когнітивної лінгвістики та лінгвокультурології. Їх дослідженням у цих галузях сьогодні займається багато вчених, зокрема О. Кубрякова, З. Попова, В. Жайворонок, Д. Лихачов, В. Карасик, В. Кононенко, Т. Космеда, В. Іващенко, М. Скаб та інші. Концепти в когнітивній лінгвістиці розглядають як набори смислів та понять, якими людина послуговується у своєму житті. На відміну від поняття, концепт є «одиноцею ментального рівня, якій властива національна специфіка» [3, с. 44]. На думку З. Попової та Й. Стерніна, концепт включає чуттєвий образ, інформаційний зміст та інтерпретаційне поле. Структура концепту створена когнітивними класифікаторами і об'єднаними ними когнітивними ознаками, що відрізняються ступенем забарвлення у свідомості носіїв мови та упорядковуються у структурі концепту [8, с. 8]. Концепти формують концептуальну систему (концептосферу), яка є характерною та специфічною для кожного етносу і пов'язана з усіма концептами знань про світ.

Метою запропонованого повідомлення є розглянути та порівняти особливості лінгвалізації концептуалізованого образу батьківщини у творчості Миколи Вороного та Вільяма Єйтса, що значною мірою визначає специфіку індивідуально-авторських картин світу цих письменників.

Микола Вороний – талановитий поет, критик, перекладач, журналіст, громадсько-політичний діяч, театрознавець, який дуже багато зробив для розвитку України на мистецькій та політичній арені. Через те що не прийняв жовтневого перевороту, письменник змушений був емігрувати, тому частину свого життя провів поза межами Батьківщини. У своїх віршах порушував філософські, патріотичні та моральні проблеми. Поезія М. Вороного сповнена великої любові до українського народу. Він є автором збірок «Ліричні поезії» (1911), «В сяйві мрій» (1913), «Євшан-зілля» (1917), «За Україну!» (1921).

Його сучасник Вільям Батлер Єйтс – відомий ірландський англомовний письменник, драматург, політичний діяч, лауреат Нобелівської премії 1923 р. «В 90-х роках XIX ст. він став зачинателем ірландського відродження, а в 20-х – сам як сенатор Вільної Держави пережив його політичні наслідки й осмислив його кризу» [6, с. 5]. На думку Соломії Павличко, п'єси і вірші Єйтса – «специфічне відтворення міфологічного минулого, коли старі міфи стають вмістилищем нових ідей і міфів» [6, с. 13]. Перу цього письменника належать такі поетичні збірки, як «Мандри Ойсіна» (1889), «Вірші» (1895), «У семи лісах» (1903), «Башта» (1928), «У семи лісах» (1933), драма у віршах «Графиня Кетлін», поема «Вітер в очеретах» та багато інших творів.

М. Вороний та В. Б. Єйтс своєю творчістю підтримували кожен свій народ, що перебували – один під гнітом Радянського Союзу, а інший – Великої Британії. У їхній творчості відбилися культура та історія Ірландії й України з усією глибиною ментальності цих народів, що виявляється в їхніх мовах.

Концепт «батьківщина» посідає важливе місце у світовому мовно-культурному просторі. Він відображає сприйняття людиною того, що її оточує, тому пов'язаний із простором і об'єднує навколо себе багато інших концептів, які становлять відповідну концептосферу. Поширеними номенами цього концепту в поетиках обох авторів, як і в українській та ірландській лінгвокультурах, є лексеми *батьківщина*, *рідний*

край, а також Україна, Вкраїна, Ірландія.

У загальнономовній українській традиції слово *батьківщина* тлумачать так: «1. Країна стосовно до людей, які народилися в ній та є її громадянами, вітчизна // Місце народження кого-небудь. 2. Місце зародження, походження або виникнення чого-небудь» [2, с. 64].

В українській етнокulturі під цим поняттям розуміють: 1) країну, стосовно людей, які народилися і живуть у ній; вітчизну; найбільшу духовну цінність для людини; більшу за батька й матір; 2) (з великої літери) державу Україну стосовно людей, які є її громадянами [7, с. 29].

У творчості М. Вороного концепт «батьківщина» зазвичай передає значення України як місця, де народився письменник, вітчизни, що є найбільшою духовною цінністю для нього. Тому автор набагато частіше, ніж словом *батьківщина*, послуговується лексемами *Україна, рідний край, Вкраїна (Люблю я Вкраїну, її не цурався я; щастя моє я в ній покладаю, за неї я згину, віддам її всі сили, здоров'я своє!* [5, с. 161]. *Коли ти любиш рідний край, радій, співай!* [5, с. 170]).

У поезії Вільяма Батлера Єйтса концепт «батьківщина» несе в собі поняття Ірландії, тобто рідної країни саме для цього письменника (*...Бо рідний край за все миліш...* [6, с. 86]). Привертають увагу також індивідуально-авторські розгорнуті номінації, що реалізують подібне значення, як-от: *Мене за гіршого не май трояндно-красний берег-край* [6, с. 49]; тут можна додати: *...вітчизни гадана свята нужда* [6, с. 81].

Батьківщина для кожної людини – це не просто рідний край, а також те, з чим він асоціюється. У творчості М. Вороного *батьківщина* (тобто Україна) пов'язана передусім із народом, нацією, яка тут проживає (*А кривди нації в душі не відчуваєш. Та, коли ти Вкраїни не кохаєш, – ти не моя* [4, с. 27]). *Розкішний край мій у ярмі, мій люд – невільники німі* [4, с. 22]; предками, видатними діячами минулого (*Мій батьку Тарасе! Люблю я Вкраїну...* (про Тараса Шевченка) [5, с. 161]); з рідним домом, малою *батьківщиною (Згадається вам вся краса і принада, якою багатий розкішний наш край: і в буйному цвіті садок і левада, і батьківська рідна оселя і гаї* [5, с. 154]) та природою української землі (*І Ворскло, й кущі верболозу гнучкого, і став, і тополі сріблясті струнки, і, повні того почуття чарівного, пісні соловейка звабливі дзвінки* [5, с. 154]).

Щодо тих назв, які розширюють номінативне поле концепту «батьківщина» у творах Єйтса, то вони певною мірою відрізняються від попередніх. Ірландський письменник основу своєї творчості черпав у фольклорі, історії та народній міфології, тому концепт «батьківщина» в його авторській картині світу виявляє асоціативні зв'язки з героями рідної землі, які хоробро боронили її (*Як долали чужинську лжу? Пірс, МакДонах та Конолі і МакБрайд я про вас розкажу* [6, с. 130]; *Впли свою гарячу й чесну кров; солдати, що стояли до кінця: Батлер, Армсторонг, що Джеймсу не вступили, коли голландець Бойн був перейшов, Стояли мужньо – ви, палкі серця!* [6, с. 83]); міфологічними сюжетами про героїчне минуле Ірландії (*Один сюжет: царі, мечі, шоломи, напівзабуте, майже невідоме...* [6, с. 77]).

Водночас, як і в поезії М. Вороного, у творах В. Б. Єйтса *батьківщина* корелює з народом, нацією, ширше – земляками (*Тож, як зігнули твій народ удари, чи взяв ти, друже, велич одинокую, за подругу собі, попри всі кари* [6, с. 80]; *Моя батьківщино, хрест мій, Кілтартан, мої земляки, біднота із Кілтартану* [6, с. 100]); природою ірландської землі (*Чи подумаю я піду лісами, берегами, шпильями, чи в кораблі поплину по хвилях пустельних із королями, їх мову почую смутну і славу із уст співців...* [6, с. 71]); рідним домом, нащадками (*Благослови, о Боже! Вежу й хижку, й моїх нащадків, щоб не розбестились* [6, с. 114]).

Батьківщина в авторській картині світу М. Вороного дуже часто асоціюється з матір'ю, настільки рідною і дорогою є вона для письменника. Автор створює неперевершений персоніфікований образ *неньки* України: *О рідна земле, люба моя нене!* [4, с. 1]; *Був один такий час: на важких терезах вже хиталася доля Вкраїни, а вона, наша ненька, стояла в сльозах, в сподіванні страшної хвилини* [4, с. 1].

В. Б. Єйтс також порівнює Ірландію із жінкою, але виявляє при цьому не синівсько-ніжне трепетне ставлення до матері, а почуття захоплення красою, чистотою коханої жінки Мод Гонн, яка в його уяві асоціюється з рідною землею: *Пригадую, як їхала колись-то вона попід Бол-Булбеном на збір, й краса її країни урочиста змішалась з юні самотини шалом; такою чистою здалась на взір...* [4, с. 132].

Крім того, Єйтс порівнює Ірландію з трояндою, трояндовим кущем («*Як легко мовляться слова, – Пірс Конолі сказав. – Чи не від слів палких промов наш Куц Троянд зів'яв...*»... [6, с.130]), що уособлює для письменника вічну красу, спокій, символізує гармонію.

У творах Миколи Вороного експлікуються різні концептуальні ознаки, пов'язані з образом *батьківщини*. Багато з них об'єктивуються за допомогою епітетів, що разом з іменем концепту формують розгорнуті атрибутивні синтагми як номени концепту. Так, для М. Вороного *Батьківщина* – це передусім рідний, милий серцю, але, на жаль, з непростю долею край (*Краще в ріднім краї милім поляяти кістьми, сконати, ніж в землі чужій, ворожій в славі й шані пробувати!* [4, с. 11]; *Чути в небі стогнання, і лемент, і дикі прокльони, похоронні дзвони на нещасній землі?* [5, с. 181] *Краю мій рідний, зневажений краю!* [5, с. 168]).

Неоднозначне ставлення письменника до України засвідчують номінації, у виразненні використанні аксіологічно поляричних епітетів (*рідна, нова і водночас чужа*), оксиморонів (*розкішний край мій у ярмі*), метафор (*край далі променистої*). Наприклад: *Весна на рідній Україні, такий новий, немов чужий...* [5, с. 29]; *Розкішний край мій у ярмі, мій люд – невільники німі* [4, с. 22]; *Щоб з ниви колосистої був добрий урожай – то й долі променистої зазнає рідний край!* [5, с. 172]). Захоплення рідною землею об'єктивує іменник власна назвою *Краса: Мій друже, я Красу люблю...як рідну Україну!* [5, с. 104]).

Натомість для Єйтса Ірландія пов'язана з помітно ширшим колом понять, експлікованих за допомогою епітетів, метафор, символів, тому що з одного боку це улюблена країна троянд і друїдів (*О фей танок, друїдів спів, друїдів край споконвіків! Для тебе, поки можу й змію, сплишу любов свою і мрію...* [6, с. 49]; *Про те, як серце билось, знай: трояндно-красний берег-край ...* [6, с. 49]), а з іншого – зневажений, нужденний край (*Чи щось я зробив, чи зроблю, щоб край оцей сліпий, гіркий, не погибав з*

жально... [6, с. 76]; ...*вітчизни гадана свята нужда* ... [6, с. 81]). Автор вдається до назв у переносному значенні, аби виразити ту силу почуттів, що пробуджує в ньому образ рідної землі (*Моя батьківщина, хрест мій, Кілтартан, мої земляки, біднота із Кілтартану* [6, с. 100]).

Тож, розглянувши особливості мовної об'єктивації концепту «батьківщина», засвідчені передусім його номінативним полем, у творчості українського й ірландського письменників – М. Вороного та В. Б. Ейтса, можна зробити висновок про його семантико-когнітивну багатогранність. Більшість назв концепту реалізують уявлення про батьківщину як рідну землю, де людина народилася, про свою державу, громадянином якої залишається на все життя. Водночас виявлено номени, в яких експлікується індивідуально-авторське світобачення, пов'язане з усвідомленням рідного краю як землі Тараса чи Пірса і МакДонаха, краю кущів верболозу і пісень соловейка або красних троянд, матері-неньки чи коханої жінки. Подібні дослідження, безперечно, належать до перспективних, оскільки дають змогу вивчати специфіку концептів у різних мовах, культурах, виявляти спільне й відмінне в їхній об'єктивації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бирик С. П., Ермоленко С. Я., Пустовіт Л. О. Словник епітетів української мови / [за ред. Л. О. Пустовіт]. – К.: Довіра, 1998. – 432 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
3. Вільчинська Т. П. Концептуалізація сакрального в українській поетичній мові XVII – XVIII ст.: монографія / Т. П. Вільчинська. – Тернопіль: Джура, 2008. – 424 с.
4. Вороний Микола. «Євшан-зілля», поема; Поезії; Переклади / Микола Вороний. – К.: Наук. думка, 2003. – 128 с.
5. Вороний М. К. Твори. / М. К. Вороний. [упоряд., підгот. текстів, передм. та приміт. Г. Д. Вервеса]. – К.: Дніпро, 1989. – 687 с.
6. Ейтс Вільям Батлер. Вибрані твори: Поезії, поеми та драми / В. Б. Ейтс: пер. з англ. / передм. С. Павличко; післямова І. Мокровольської. – К.: Юніверс, 2004. – 640 с.
7. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
8. Попова З. Д. Основные черты семантико-когнитивного подхода к языку / З. Д. Попова, И. А. Стернин // Антология концептов. – М.: Гнозис, 2007. – С. 3-44.

Бігун О.

Науковий керівник – проф. Струганець Л. В.

ПРОБЛЕМА ВАРІАНТНОСТІ МОВНИХ ЗАСОБІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ

А ргіорі відомо, що мова – відкрита динамічна система. В останні десятиліття в українській лінгвістиці активізувався опис мовних змін. Увага науковців здебільшого зосереджена на дослідженні динаміки словникового складу. Активно студіюються процеси неологізації, іншомовних запозичень, розвитку нових значень лексичних одиниць. Однак помітні трансформації відбуваються і на інших рівнях мовної системи – фонетичному (у вимові та наголошуванні), морфологічному і синтаксичному, що є маловивченими. У той же час динаміка норм сприймається різними групами носіїв мови неоднаково. Розуміння змін норм усіх структурно-мовних рівнів залежить від соціолінгвальних чинників: соціального статусу, віку, регіону проживання мовної особистості. Тому на синхронному зрізі літературної мови паралельно функціонують варіантні засоби. Специфіка варіювання відповідно до закономірностей тієї чи іншої мовної підсистеми потребує поглибленого вивчення загальних і специфічних властивостей. З огляду на це проблему варіантності в українській літературній мові початку XXI століття вважаємо актуальною.

Мета нашої розвідки – проаналізувати варіантність мовних засобів сучасної української літературної мови у соціолінгвальному ракурсі.

Варіантність норми – діалектична взаємозалежність стабільності і змінності у мовній нормі як головного показника виробленості мови. Питання варіантності мовних одиниць порушували такі українські мовознавці, як А. Коваль, М. Пилинський, С. Ермоленко, О. Тараненко, Л. Струганець, Т. Коць, Т. Мельник та ін. Серед когорті російських лінгвістів варіантність мовних засобів студіювали К. Горбачевич, Л. Граудіна, В. Іцкович, В. Костомаров, Л. Скворцов, Г. Складарська, Н. Хруцька та ін.

Науковці вважають, що варіантність мовних одиниць експлікується у використанні водночас наявних у мовній системі однозначних елементів. З одного боку, варіантність – це певною мірою надлишковість у парадигматичній мовній системі. А з іншого – варіантність норми дає змогу кожному індивідууму застосовувати ті засоби, завдяки яким можна найбільш точно висловити думку.

Т. Коць зауважує, що варіантність лексичних одиниць – це «різні вияви тієї самої сутності, видозміни того самого слова, що за будь-яких модифікацій залишається самим собою. Варіантні форми лексеми різняться або фонемним складом (фонематичні варіанти), або формотворчими афіксами (морфологічні варіанти)» [1, с. 98]. Варіантність передбачає співіснування в мові певної одиниці принаймні в двох модифікаціях, не пов'язаних зі зміною її семантичної функції.

Найґрунтовнішу класифікацію варіантів слова з приблизно однаковим статусом і частотністю вживання подає О. Тараненко: